

Милован Р. Пецељ

ПОВОДОМ ЈЕДНОГ НОВОГ НАУЧНОГ ДЕЛА О ГЕОГРАФИЈИ КУЛТУРА И ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Извод: У овом теоријском научном огледу изнете су неке мисли и идеје једног географа и геоеколога о просторној еволуционо-еколошкој концепцији развоја цивилизација у спрези са физичко-географским back-ground-ом. Оглед је инспирисан књигом о географији култура и цивилизација, која се појавила у издању Географског факултета у Београду.

Кључне речи: Културна географија, географија цивилизација, географија религија, антропогеографија

Abstract: On The Occasion of a new Scientific Part of The Geography of Culture and Civilization. The author of the paper has set out some thoughts and ideas about the spatial evolutionary-ecological conception of development of civilizations in conjunction with physical and geographical background. The experiment was inspired by the book of the geography of cultures and civilizations, which appeared in the edition of the Faculty of Geography in Belgrade.

Key words: geography of culture, geography of civilizations, geography of religions, anthropogeography

Увод

У нашој географској литератури појавила се тихо и ненаметљиво, једна књига која заслужује посебну пажњу како стручне и научне јавности, тако и ширег круга читалаца. То је књига проф. др Мирка Грчића под насловом *Географија култура и цивилизација*, у издању Географског факултета у Београду. За ову волуминзну књигу, која има скоро 1000 страна, може се слободно рећи да је богатија по садржају, него по обиму. Заједно са претходном књигом истог аутора, под насловом „Географија религија” (Београд, 2011), она представља заокружену тематску целину о географском фактору у еволуцији материјалне и духовне културе човечанства. То је тема која данас постаје све више актуелна и значајна у вези са еколошким кризама и проблемима одрживог развоја човечанства.

Коинциденција је или прст провиђења, да су се ове две књиге појавиле управо у време, када се у нашој стручној јавности расправља о реформи школских планова и програма и о потреби увођења таквих предмета ко-

ји ће допринети образовању и васпитавању младих генерација у духу научног погледа свет, еколошке културе, мултикултурализма и етничке и верске толеранције, а против догматизма и затварања у уске националистичке и верске каноне. Нема науке и школског предмета који могу отворити шире видике и боље одговорити тим циљевима него што је географија.

У српској научној литератури питањима прожимања култура и цивилизација бавио се Јован Цвијић још пре скоро 100 година, у свом чувеном делу „Балканско полуострво”. Цвијић је обрадио географске утицаје „спајања и прожимања“ и њима супротне особине „изоловања и одвајања” у ширењу, конфронтирању и прожимању културних појасева на Балкану. После тога, наша географија, као и светска уосталом, се расточила на низ дисциплина и субдисциплина, тако да се „од дрвећа не види шума”. Тим више, ово Грчићево дело заслужује пажњу као један успешан покушај географске синтезе о развоју култура и цивилизација у светском простору и времену.

Основно питање којим се М. Грчић овде бави је *питање улоге географских фактора као покретачких снага цивилизацијског процеса*. То питање није ново. Аутор истиче, да су се њиме бавили универзални мислиоци од античких времена до данас и да је то било оно сложено поље на којем су се конфронтирале, сукобљавале и на делу проверавале различите теорије, идеологије и религије, те да је управо на том пољу, ради решавања тог питања, географија је и настала као наука. Али и на пољу географије, настало је неколико теоријско-филозофских праваца и научних школа, као што су географски детерминизам, географски посибилизам, индетерминизам, бихејвиоризам и многи други. Аутор у овој студији проблему научне синтезе приступа са позиција системског приступа као релативно нове методолошке парадигме која омогућује конкретизацију дијалектичког и историјског материјализма у географским истраживањима. Ово није просто компилација разноврсних знања или књига о књигама које су настале из пера познатих научника. Ово је покушај, како сам аутор у предговору истиче, да се изнађе просторна еволуционо-еколошка синтеза цивилизација. Она у великој мери доказује, када је реч о културама и цивилизацијама, да географи имају шта да кажу, а да то није већ речено у другим наукама. Аутор стоји на становишту да ни једна друга наука осим географије не може да одговори на питање: Шта покреће културно-цивилизацијски процес, као историјски процес генезе, еволуције, трансформације, дифузије и прожимања цивилизација у геопростору? И друго, зашто се тај процес на различитим просторима дешавао различито? Та су питања уско повезана с једним од универзалних и вечних питања географске мисли уопште – питањем територијалне структуре, организације и просторно-временске динамике људског друштва и цивилизације у спрези са физичко-географским back-ground-ом.

Аутор такође истиче, да географија култура и цивилизација није просто шетња између рушевина ишчезлих цивилизација и музејско разгледање све-

тлуцавих одломака прошлости, него и научна опсервација о мукотрпном али величанственом узлету људског духа и о пролазности тековина људског рада и стваралаштва. Књига носи дубоко хуманистичку поруку, да сваки народ учествује у великом и стваралачком животу многих покољења Земљана – људи, који су преображавали Земљу, учинивши је погодном за свој живот, и има своје место, које му припада по праву творца и мислиоца. И ми и они, наши и њихови преци, стварали су ово, што сада називамо светском цивилизацијом.

Књига је складно методолошки структурирана и подељена у четири главна дела, 35 глава са 224 подналова првог и 58 другог реда који су зналачки уклопљени, тако да читалац може прегледно пратити разноврстан и сложен глосаријум, у коме се преплићу бројни подаци и чињенице које засецају у географију, историју, религију, етнологију, геополитику, археологију, филозофију, социологију... Методолошки склоп студије плод је врхунске систематичности професора Грчића. Књига *Географија култура и цивилизација* представља фундаменталну студију о културама и цивилизацијама које су настајале, развијале се и нестајале на светској географској позорници. Она на јасан и недвосмислен начин доказује, да географска наука може окупити и логички повезати бројне науке које се са различитих аспеката баве планетарном културом, цивилизацијом и религијом.

Први део књиге (Теоријске основе географије култура и цивилизација) садржи три главе које обрађују културно цивилизацијске појмове типове и просторе, са освртом на културне центре и регионе, симболе, типове, границе и културну конвергенцију као пример плодотворне културне синтезе оријенталних култура и цивилизација Кине, Русије, САД-а и Индије. Као врстан познавалац културне географије Грчић полази од древних времена тражећи одговоре на питање, шта покреће културно-цивилизацијски процес као историјски процес. Сву замршеност и проблеме са којима се Грчић суочио приликом израде ове књиге можемо запазити у разради критерија и приступу поимања типова цивилизација. Мишљења знаменитих филозофа, историчара и географа (Данилевскиј, Мечњиков, Шпенглер, Конечни, Тојнби, Гумиљов, Леви-Штрос, Јасперс, Хангтингтон), помогла су му да се одреди према цивилизацијама као културним просторима. Полазећи од генезе Грчић залази у деликатна прожимања цивилизација и даје одговоре, због чега се тај процес дешавао различито, у различита времена на различитим местима. У том делу је Грчић поставио теоријски и методолошки темељ „цивилизациологији”, што је била полазна претпоставка у даљој разради култура и цивилизација.

Други део студије садржи сериозну анализу антропогеографских фактора и културно-цивилизацијских процеса који су, уз демографско разматрање, угаони камен културне еволуције човечанства. Ово поглавље садржи готово 350 страна и само је за себе, једна опширна књига о антропогеографским факторима антропогенезе, расогенезе и културогенезе. Овде аутор обрађује географске аспекте еволуције човека, људских раса, шире-

ња човечанства и насељавања екумене, етногенезе, геолингвистике, културног геодиверзитета света. Као наследник великих српских антропогеографа и водећи протагониста српске антропогеографске школе, професор Грчић дубински снима процес културногенезе и обрађује га уважавајући утицај привреде на еколошке кризе. Грчић се потом осврће на географски аспект значаја језика као етнолингвистичког геодиверзитета у свету. Након одличне књиге *Географија религије* (2011), Грчић је поново зашао у аналитику проблема светских религија као важног фактора диференцијације цивилизације. Анализирајући суштину, узроке, генезу и размештај религија, Грчић нас подсећа на значај географских фактора у планетарном размештају религија, што је добра подлога за теолошка и филозофска научна разматрања.

Трећи део ове студије садржи историјску географију древних цивилизација. Кроз осам глава извршена је анализа утицаја предела на културно-цивилизацијске процесе који су се одвијали у њима. Ово је географски доминантно поглавље у коме нам Грчић дочарава сво овоземаљско шаренило древних цивилизација које су настајале уз речне долине, алувијалне равни, затим нам приближава поморске и острвске цивилизације, степске цивилизације, пустињске културе, а онда нас уводи у бореалне пределе и осврће се на номадске ловце арктичких и субарктичких предела, све до цивилизације шумских предела те високих планина и заравни.

Грчић не дели цивилизације на заостале и напредне, напротив он нарочито инсистира на специфичностима развоја појединих географских простора - предела. Антидискриминацијски ракурс Грчића према цивилизацијама је његов категоричан став. Он је сасвим исправан, тачан и прецизан, јер наша Планета је један мали свет у Сунчевом систему, дом човека од његовог постанка до данас. Њена површина, коју називамо географски омотач или геосфера, је чудан и јединствен систем у космосу, у којем се преплићу сви познати облици материје, сустичу сви познати облици енергије и прожимају сви познати облици живота. Из космичке перспективе, јасно се назиру плава океанска пространства, копнене масе и зелене површине прекривене вегетацијом, али и простране неплодне стеновите и песковите површине, као и беле капе вечитог снега и леда, у хладним поларним областима, док зелени отисци са плаветнилом вода и стеновитим сивилом, употпуњују слику и саздају јединствен планетарни предео мозаик. Предела су сваки на свој начин разноврсни и непоновљиви. Од оних топлих предела, који су пуни добрих трава, добрих вода и шума са питорескним детаљима, на Планети срећемо суве вреле пустињске, затим горске, долињске, планинске... све до оних хладних предела, где ледени кристали претварају предео у светлуцаву позорницу. На таквом планетарном географском простору, од древних времена до данас, настајале су, развијале се и нестајале различите културе и цивилизације. Како су ти разноврсни предео утицали на прилагођавање и културну еволуцију човека, и

обрнуто, како је људски рад мењао и остављао свој отисак или печат у тим пределима, то је тема којом се Грчић бави у овом поглављу.

У овом поглављу аутор се више бавио материјалном него духовном културом као начином прилагођавања и савладавања „изазова” географске средине. Духовна култура је посебно питање које заслужује посебну студију. Утицајима географске средине на дух људски и етнопсихичке особине народне, Јован Цвијић је посветио читаву другу књигу свог дела „Балканско полуострво”. Цвијићева сјајна метафора о пределу који је „сликан чајем” била је најбоља слика Шумадије која је књижевнику Милораду Павићу измамила наслов за његов познати роман. Сетимо се само, да су реке од античких времена привлачиле не само бродаре и земљораднике, него су закупљале пажњу научника, биле инспирација писаца и уметника који су им поклањали значајна и незаборавна дела указујући на њихов доживљај и културно-цивилизацијски значај.

Да би освежили овај оглед, подсетићемо читаоце, на још нека виђења река у делима познатих књижевника, који само потврђују гледишта аутора Грчића о утицају географско-еколошких чинилаца на узлет људског духа и еволуцију култура и цивилизација. Наиме, Дрина је са старом ћупријом била књижевна инспирација са којом се прославио наш нобеловац Ива Андрић. Сан генија Николе Тесле је везан за реку Нијагару коју је укротио саградивши хидроцентралну и обасјао свет магичном светлошћу. Велика река Мисисипи је родни крај Марка Твена, који је на њој био бродар, пловио и свашта доживео па није морао много да измишља док је реку и доживљаје на њој упечатљиво приказивао у незаобилазном роману *Живот на Мисисипију*. Михаел Шолохов је посебну пажњу посветио описима природе (*Тихи Дон*) – тихог и мирне степе, који су безмало били равнодушни над тешком козачком судбином. Нико до сада као што је то учинио Шолохов није развио причу у којој је спојио реку, степену и алувијалну равну које су биле поприште животних судбина, историје и цивилизације на руској степи. Метју Нил је свој роман *Слатка Темза* посветио једном од најпознатијих новинара викторијанског доба у Енглеској, Хенрију Мејхју чије је текстове, као инспирацију, користио и велики писац Чарлс Дикенс. Да није реке Сене одакле би краљ Луј XIV Марлијевом машином црпео воду за фонтане и базене Версаја. А тек Дунав, та граница Римске империје, који пролази кроз 10 држава и од античких времена спаја народе културе, цивилизације и религије, па Волга, Нил, Арно, Тибар, Еуфрат, Рајна, Амазон, Јангце, Конго, Тахо, Ла Плата... Замислите поетске замахе древних култура и цивилизација Средоземља, од Месопотамије, преко Египта, Феникије, Грчке, до Римске империје па све до непоновљиве ренесансе.

Инспиративна је и једна поучна прича књижевника Мома Капора о рекама – „Кроз мене теку многе реке; љупка, женствена Сава, потуљени господар Дунав. Ваља се троми Мисисипи Марка Твена..., лукава блудница

Сена која уме да измами човеку и последњу пару, огрће се сивим пењоаром мутна Темза, шуми Миљацка испод мостова промењених назива, злати се и блиста света река Крка, газим Купу, Цетину и Зрмању – Ој, Мораво, моје село равно...” Зар и то нису културно-цивилизацијска попришта.

Колико би само занимљивих примера било када би овакву причу проширили на планине, заравни, саване, шуме, бореалне пределе... Али, то већ спада у оне флуидне хипотезе које као песак између прстију измичу научној верификацији. Због тога, Грчић се не упушта у романтичарске описе предела, већ се држи научних чињеница које потврђују напред изнете хипотезе.

Четврти део књиге аутор је резервисао за светске цивилизацијске системе. Другим речима, то је регионална географија цивилизација, с обзиром да су цивилизације макрорегије глобалног значаја. На око 280 страница и у 13 глава, аутор је изнео карактеристике савремених цивилизацијских система света који се у модерно време прожимају и стапају у једну глобалну цивилизацију. Он нам је представио индијску, кинеску, јапанску цивилизацију, затим цивилизацију југоисточне Азије, Аустралије, Океаније, потом Арапско-исламску цивилизацију, европску цивилизацију и цивилизацијски конгломерат Балкана, те руску, англоамеричку, латиноамеричку цивилизацију и на крају цивилизацију субсахарске Африке. Обрађујући светски цивилизацијски систем Грчић истиче специфичне карактеристике географске средине, становништва, насеља и привреде, да би нас након тога увео у религије и културно-географске пределе ових геопростора. Не ослањајући се на шематизам, Грчић се код обраде појединих цивилизација држи принципа регионалне индивидуалности цивилизација.

Задржимо се укратко на примерима руске и англоамеричке цивилизације. Код руске цивилизације интонација је на географским условима развоја, затим на руској земљи и менталитету, православљу, па представом о „Москви као трећем Риму“, те успону и паду совјетске идеје, затим незаобилазна „перестројка“ и ново време. Код англоамеричке цивилизације Грчић је обрадио, поред географских карактеристика, имиграцију, „melting pot“, етничко порекло становништва, амерички менталитет, мултикултурализам и нови светски поредак. Указујући на значај географских знања за разумевање данашње глобалне цивилизације Грчић наводи - „Свака цивилизација је свет за себе, повезана са географском средином и укоренења у култури“. Дакле, свака култура има свој развојни пут који садржи генезу, еволуцију и трансформацију, али и свој „сумрак“.

До сада нико од географа код нас па ни у свету, није поставио географију у центар размишљања о цивилизацијама и културама, а недавно и о религијама, као што је то у два последња дела учинио Мирко Грчић. За њега је географија култура и цивилизација „мултипарадигмална“ наука. На тај начин нас је подсетио на различите научне теорије и друштвене идеологије. Са Грчићевим делом културна географија се дубоко укоренила у

српској географији. Захваљујући новим парадигмама (хоролошка, хуманистичка, бихејвиористичка, системска) културна географија доживљава истински препород. Централно питање је, да ли је могуће у друштвеној еволуцији запоставити географски фактор? Засигурно не. Бројни су примери у овој књизи, који доказују да је географски фактор пратио настанак, еволуцију и нестанак појединих цивилизација. Историју цивилизација није могуће разумети и објаснити без географије.

Конечно, професор Грчић нас на крају доводи до хипотезе С. Хантингтона о „сукобу цивилизација”. Потом разматра географске детерминанте процеса глобализације, или боље рећи сливања цивилизација у једну целину. Заправо, он указује на једно ново доба када ће планетом владати „једна једина цивилизација... индустријске и постиндустријске технологије”, где је у центру географске теорије, „савремени светски поредак који тежи формирању јединственог глобалног простора” у коме влада дубока поларизација и конфликти на релацији - глобализација и екологизација. У тим условима, долази до сажимања простора и компресије времена, тако да географски фактор наизглед губи своју улогу и значај који је некад имао. Класичну географију замењује тзв. „нова“ географија базирана на постмодерној парадигми. Међутим, неспорно је да се географски фактор појављивао увек изнова у другом облику. И данас, у доба високих технологија, појављује се кроз парадигме екологизације и одрживог развоја. Грчићева филозофска размишљања на тему цивилизација и култура света, могу се најбоље разумети кроз историјски интермецо. У том контексту он прати, како су се од древних времена племена интегрисала у народе, а затим народи у нације и цивилизације да би смо данас били сведоци интеграције цивилизације у глобално човечанство, где је неопходан нови општи циљ који ће прихватити сви народи на принципу „одрживи развој за све”.

Књига је пропраћена са 125 слика, карата, картограма, картодијаграма који нам дају представу о географском распореду древних цивилизација, најважнијих светских религија, затим демографских и етнодемографских дијаграма и линијских графика, 59 табеларних приказа и преко 800 библиографских јединица. Читалац ће приметити да аутор није на крају књиге приложио индекс и регистар географских појмова. Да ли је то потребно критиковати. Наравно не, јер би сам регистар географских и историјских појмова захтевао напор и додатне странице у овој и онако гломазној књизи. Ипак, би са регистром Грчић комплетирао научно дело, а читаоцима омогућио да се лакше снађе у мноштву појмова.

Књига *Географија цивилизације и културе* писана је јасно и прецизно са разговетним стилем. У сложеној архитектури књиге аутор спаја неке вертикале научне мисли о културама и цивилизацијама које до сада нису биле спојене, из области културне географије, историје, филозофије, религије, археологије, етнологије, антропологије... Тај планетарни културно-циви-

лизијски мозаик на географски разноврсном простору показује да се свет развијао различито, у зависности од природне средине и географског положаја, комуникација и контаката са другим културама и цивилизацијама.

Држећи се чврсто интердисциплинарног, темељно географског приступа и системске логике Грчић се, као врстан познавалац култура и цивилизација међу географима, успешно посветио веома компликованим анализама које повезују природу, човека и друштво у геопростору. У овакве сложене и широке научне анализе може да улази само онај научник који поседује одлично географско образовање, познавање планетарних културно-цивилизацијских токова, који има интелектуалну снагу, изванредан осећај систематичности и врхунску способност генерализације, а то Грчић несумњиво има, тако да се могао одважно ухватио у коштац са сложеним мултидисциплинарним проблемима и храбро поставити у центар историјских збивања значај географије и географских предеоних целина у развоју култура и цивилизација. Грчић је показао снажну географску личност, ерудицију, дарован таленат лепог исказа али и страст, без које не би могло настати једно овакво, слободни смо казати, волуминозно дело које би требало бити доступно свима.

Овом књигом Грчић нам је подарио врхунско научно дело и открио лепоту и мудрост географије. Она није само пуки опис размештаја појава, него је то и духовни подвиг, филозофска мисао и књижевни израз и интердисциплинарна синтеза која сагледава проблем са оних висина, до којих друге специјалистичке науке не могу да досегну. Ова књига је утемељена на императивима јасноће, оригиналности замисли, провереним фактима, интересантним запажањима, занимљивим страницама... засигурно, дело које објасњава географију култура и цивилизација новом светлошћу и снажно помера научну мисао напред. Следствено томе књига *Географија цивилизације и културе* је Грчићев акредитив и његова аналитичка интелигенција.

Овај истраживачки подухват је очигледно, а то и сам аутор каже, рађен мукотрпно и са пуном концентрацијом „дуго и стрпљиво без нервозе... мрављом упорношћу”. Трагања за одговорима на ову недовољно истражену и сложену научну тематику, могао је да предузме само даровит истраживач и ентузијаста. Овим делом Мирко Грчић се, по волуминозности и тематици, приближава плејади великих научника у тој области као што су били француски географ Пол Видал де Ла Блаш са својом географијом човека - „природа нуди а човек управља”, британски историчар Арнолд Тојнби са чувеном Историјом цивилизација, француски историчар Фернан Бродел са делом „Граматику цивилизација”, руски географ и историчар Лав Гумиљов са хипотезом о пасионарности у процесу етногенезе, Јован Цвијић са волуминозним делом о Балканском полуострву, и многи други.

Ова књига ће свакако бити интересантна широком кругу читалаца различитих интересовања, како због обиља научне грађе и методологије научне синтезе тако и научног стила и израза приступачног за пробирљиве

читаоце. На крају, склапајући корице ове књиге, она нас подсећа на познату легенду како је митски фризијски краљ Мида поседовао „моћ” да претвара у злато све чега се дотакне. Држећи у рукама ову књигу, не можемо се отети утиску, да је њен аутор, угледни географ, професор Географског факултета Универзитета у Београду, проф. др М. Грчић овладао моћима фризијског краља Миде.

ЛИТЕРАТУРА

- Грчић М. (2013): *Географија култура и цивилизација*. Географски факултет, Београд.
Грчић М. (2011): *Географија религија*, Географски факултет, Београд.
Гумилев, Н. Л. (1990а): *Етногенез и биосфера Земли*. Hidrometizdat, Ленинград.
Цвијић Ј. (1966): *Балканско полуострво*, Београд, 1966. (Наслов оригинала: *La peninsule Balkanique*, Paris, 1918).
Braudel F. (1987): *Grammaire des Civilisations*, Paris, Arthaud – Flammarion.
Huntington P. S. (1996): *The Clash of Civilisations and the remarking of World order*, New York.
Toynbee A. (1934/1954): *A Study of History*, vol. 1-10, London.
Vidal de la Blache (1922): *Principes de géographie humaine*. Paris. Armand Colin.

АУТОРИ

AUTHORS

IVAN ALESHKOVSKI, Ph.D., Faculty of Global Studies Lomonosov Moscow State University, Russia, e-mail: aleshkovski@fgp.msu.ru

Др ИВАН АЛЕШКОВСКИ, Факултет за глобалне студије Московског Универзитета, Русија, e-mail: aleshkovski@fgp.msu.ru

Msc РАДМИЛА ВЕЉОВИЋ, студент докторских студија Географског факултета Универзитета у Београду, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 0641777527, e-mail: veljovicradmila@gmail.com

RADMILA VELJOVIĆ, Msc, student of doctoral studies at the Faculty of Geography, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 64 1777527, e-mail: veljovicradmila@gmail.com

Др ДРАГИЦА Р. ГАТАРИЋ, доцент, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 011/2637421, e-mail: gataricgaga@gmail.com

DRAGICA R. GATARIĆ, Ph.D., senior lecturer, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 11 2637421, e-mail: gataricgaga@gmail.com

Др ОБРЕН ГЊАТО, професор Високе школе за туризам и хотелијерство, Требиње, e-mail: thtrebinje@zone.ba

OBREN GNJATO, Ph.D., professor College of Tourism and Hotel Management, Trebinje, e-mail: thtrebinje@zone.ba

Msc ВОЈИСЛАВ ДЕЂАНСКИ, студент докторских студија, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 011/2637421, e-mail: vojasd@gmail.com

VOJISLAV DEĐANSKI, Msc., student of doctoral studies, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 11 2637421, e-mail: vojasd@gmail.com

Msc ИВАНА ЂОРЂЕВИЋ, студент докторских студија, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 062/8189397, e-mail: ivanadj.92@gmail.com

IVANA ĐORĐEVIĆ, student of doctoral studies, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 62 8189397, e-mail: ivanadj.92@gmail.com

Др ЗОРА ЖИВАНОВИЋ, доцент, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 011/2637421, e-mail: zoraz17@yahoo.com

ZORA ŽIVANOVIĆ, Ph.D., senior lecturer, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 11 2637421, e-mail: zoraz17@yahoo.com

Msc УРОШ ЖИВАНОВИЋ, демограф, студент докторских студија, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, e-mail: uroszivanovic7@gmail.com

UROŠ ŽIVANOVIĆ, Msc., demograph, student of doctoral studies, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, e-mail: uroszivanovic7@gmail.com

МАРКО ИВАНИШЕВИЋ, асистент, Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет, Младена Стојановића 2, Бања Лука, тел. + 387 51 319 141, e-mail: marko.ivanisevic.bl@gmail.com

MARKO IVANIŠEVIĆ, assistant, University of Banja Luka, Faculty of Sciences, 2 Mladena Stojanovica St, Banja Luka, phone + 387 51 319 141, e-mail: marko.ivanisevic.bl@gmail.com

Др СЛАВОЉУБ ЈОВАНОВИЋ, вандредни професор, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 011/2637421, e-mail: slavoljub1@gmail.com

SLAVOLJUB JOVANOVIĆ, Ph.D., associate professor, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 11 2637421, e-mail: slavoljub1@gmail.com

Др ДЕЈАНА ЈОВАНОВИЋ ПОПОВИЋ, вандредни професор, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Господара Вучића 50, Београд, e-mail: ddejana@eunet.rs

DEJANA JOVANOVIĆ POPOVIĆ, Ph.D., associate professor, University of Belgrade – Faculty of Security Studies, 50 Gospodara Vučića St., Belgrade, e-mail: ddejana@eunet.rs

Мsc АЛЕКСАНДАР КОВЈАНИЋ, студент докторских студија, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 011/2637421, e-mail: kodza@hotmail.com

ALEKSANDAR KOVJANIĆ, Msc., student of doctoral studies, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 11 2637421, e-mail: kodza@hotmail.com

Др МИЛИМИР ЛОЈОВИЋ, професор Високе школе за туризам и хотелијерство, Требиње, e-mail: thtrebinje@zone.ba

MILIMIR LOJOVIĆ, Ph.D., professor College of Tourism and Hotel Management, Trebinje, e-mail: thtrebinje@zone.ba

Др ВЕСНА ЛУКИЋ, виши научни сарадник, Институт Друштвених наука, Краљице Наталије 45, Београд, тел. +381 11 361 38 92, e-mail: vlukic@idn.org.rs

VESNA LUKIĆ, S Ph.D., senior research associate, Institute of Social Sciences, Belgrade, Kraljice Natalije 45, Belgrade, phone +381 11 361 38 92, e-mail: vlukic@idn.org.rss

Мsc ИВАНА МАГДАЛЕНИЋ, асистент, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 011/2637421, e-mail: in.magdalenic@gmail.com

IVANA MAGDALENIC, Msc., assistant, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 11 2637421, e-mail: in.magdalenic@gmail.com

Мsc АЛЕКСАНДАР МАЈИЋ, асистент, Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет, Младена Стојановића 2, Бања Лука, тел. + 387 51 319 141, e-mail: stanovnistvo.pmf@gmail.com

ALEKSANDAR MAJIC, Msc., assistant, University of Banja Luka, Faculty of Sciences, 2 Mladena Stojanovica St, Banja Luka, phone + 387 51 319 141, e-mail: stanovnistvo.pmf@gmail.com

Др ДРАШКО МАРИНКОВИЋ, редовни професор, Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет, Младена Стојановића 2, Бања Лука, тел.+387 51 319 141, e-mail: draskom@yahoo.com

DRASKO MARINKOVIĆ, Ph.D., full professor, University of Banja Luka, Faculty of Sciences, 2 Mladena Stojanovica St, Banja Luka, phone + 387 51 319141, e-mail: draskom@yahoo.com

Др МИРОЉУБ А. МИЛИНЧИЋ, редовни професор, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 011/2637421, e-mail: mikan@gef.bg.ac.rs

MIROLJUB A. MILINČIĆ, Ph.D., full professor, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 11 2637421, e-mail: mikan@gef.bg.ac.rs

Msc НАТАЛИЈА МИРИЋ, асистент, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 011/2637421, e-mail: natalymiric@gmail.com

NATALIJA MIRIĆ, Msc., assistant, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 11 2637421, e-mail: natalymiric@gmail.com

Msc ТЕРЕЗА НАНАШИ, демограф, студент докторских студија, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, e-mail: terezananasi@yahoo.com

TEREZA NANASI, Msc., demograph, student of doctoral studies, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, e-mail: terezananasi@yahoo.com

Msc ОЛИВЕРА НЕГОВАНОВИЋ, демограф, студент докторских студија, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, e-mail: olivera.negovanovic@gmail.com

OLIVERA NEGOVANOVIĆ, Msc., demograph, student of doctoral studies, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, e-mail: olivera.negovanovic@gmail.com

Др МИЛОВАН ПЕЦЕЉ, редовни професор, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 011/2637421, e-mail: milovanpecelj@yahoo.com

MILOVAN PECELJ, Ph.D., full professor, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 11 2637421, e-mail: milovanpecelj@yahoo.com

МИОДРАГ РАДАНОВИЋ, дипломирани географ, Влајковићева 30, Београд, тел. 011/3245684, e-mail: miodragrad@yahoo.com

MIODRAG RADANOVIĆ, geography, Vlajkovićeva 30, Belgrade, phone + 381 11 3245684, e-mail: miodragrad@yahoo.com

Msc ДУШАН РИСТИЋ, студент докторских студија, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, e-mail: dulepfc18@gmail.com

DUŠAN RISTIĆ, Msc., student of doctoral studies, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, e-mail: dulepfc18@gmail.com

Msc СЛАВИЦА ОБРАДОВИЋ, демограф, e-mail: slavicaobradovic07@gmail.com

SLAVICA OBRADOVIĆ, Msc., demograph, e-mail: slavicaobradovic07@gmail.com

Msc ОЛГА ОЛЕГОВНА СЕКИЦКИ-ПАВЛЕНКО, студент докторских студија, Уралски државни педагошки универзитет, Проспект Космонавтов 26, Јекатеринбург, e-mail: pavlenko_ola@mail.ru

Mr ДУШИЦА СТАМЕНИЋ, професор географије, Техничка школа "Радоје Љубичић", професор географије, Николе Пашића 17, Ужице, тел. 031/512-067, e-mail: dusica.stamenic@gmail.com

DUŠICA STAMENIĆ, MSc., geography professor, Technical School „Radoje Ljubičić“, Nikole Pašića 17, Užice, phone + 381 31 512-067, e-mail: dusica.stamenic@gmail.com

Dr СТЕВАН М. СТАНКОВИЋ, професор емеритус, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 011/2637421, e-mail: geofiz40@gmail.com

STEVAN M. STANKOVIĆ, Ph.D., professor emeritus, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 11 2637421, e-mail: geofiz40@gmail.com

Dr ДАНИЦА ШАНТИЋ, доцент, Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, тел. 011/2637421, e-mail: danicam@gef.bg.ac.rs

DANICA ŠANTIĆ, Ph.D., senior lecturer, University of Belgrade – Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, phone + 381 11 2637421, e-mail: danicam@gef.bg.ac.rs

Напомена редакције: Сви радови су примљени и рецензирани до 1. 12. 2016. године на Географском факултету Универзитета у Београду.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

314(497.11)

ДЕМОГРАФИЈА : међународни часопис за демографска
и остала друштвена истраживања = Demography : International
Journal for Demographic and other Social Studies / главни и
одговорни уредник Мирко Грчић. - 2004, књ. 1- . - Београд :
Географски факултет Универзитета у Београду, 2004- (Ниш :
Grafika Galeb). - 29 cm

Годишње. - Текст на више светских језика.
ISSN 1820-4244 = Демографија